

УДК 271.222(497.11)-72”10/11” ; 94(497.11)”10/11”

Драјана ЈАЊИЋ*

Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић

БЕЛЕШКЕ О ДАБАРСКОЈ ЕПИСКОПИЈИ**

Ајсѝракиј: Дабарска епископија улазила је у састав првих Савиних епископија. Седиште епископије, манастир св. Николе у Дабру, у долини Лима вероватно је преднемањихка задужбина. То значи да је монашка традиција постојала у српским земљама још у XI и XII веку, и да је на тој традицији база на којој се развија српска црквена самосталност.

Кључне речи: епископија, Синодик, архитектура, Дабар, манастир, традиција, интерференција.

Помен Дабарске епископије у Повељи о оснивању српских епископија, коју су издали св. Сава и Стефан Првовенчани, а која нам је сачувана у позном препису из половине XV века, представљао би уствари попис првих новооснованих српских епископија унутар граница српске државе¹.

Наиме, град то Dobriski, k (d|a|p|q|h, прид. d|a|p) што би данас била област Дабар, помиње Константин Порфирогенит као један од шест градова у Захумљу, док га два века млађи Поп Дукљанин у свом списку жупа помиње као Debresa (Дабар)². Извесне тешкоће око

* Научни сарадник, Институт за српску културу – Приштина / Лепосавић

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Pavel Josif Šafarik, *Okázky občanského písmenictví*, v Praze, 1870 (2), 54.

² Константин Порфирогенит, *Сѝис о народима*, Византијски извори за историју народа Југославије, II, Београд, 1959, 61. *Лейѝоѝис ѝѝѝа Дукљанина*, Београд, 1988, 123 (Onogoste, Comerniza, Piva, Gerico, Netusini, Guisemo, Com, Debresa, Neretva и Rama). *Константијин Јиречек*, „Трговачки путеви и рудници Србије

самог облика имена и неслагањима историчара око убификације Дабра, разрешила се је у корист идентификација Дебреса као сининони-ма за три различите области: хумски Дабар – између Гацког, Стоца и Невесиња, полимски Дабар – на средњем и доњем Лиму и неретњански Дабар – код Неретве западно од Коњица³. С друге страни ако би се узела у обзир Дукљанинова подела Србије на Босну и на Рашку, област Полимља не би имала никакве везе са Дукљаниновим Подгорјем – припадала би Рашкој, а самим тим и област Дабра⁴. Долина Лима, Пиве, Ибра и Таре (манастир Стара Павлица на Ибру, свети Никола у Дабру и свети Ђорђе у Дабру, Ариље о Ибарски Градац) покрива област најраније распрострањености Срба. Забележени топоними у југозападној Србији на левој овали Лима, Сутиван (Sanctus) и Мојстир (monisterium) (близу манастира св. Богородице Градачке), који представљају словенску изведницу из вулгарнолатинског, говори сами по себи да је у Србији било манастира и монаштва и пре светога Саве⁵.

У историјској науци јурисдикцијска област Дабарске епископије често је пистовећивана са Дабарском (Дебарском) епископијом, која је била у саставу Охридске архиепископије још од XI века, а која је

и Босне у средњем вијеку”, *Зборник Констјантинина Јиречека*, I, Београд, 1959, 235-237. Петар Шобајић, „Дабарско поље у Херцеговини”, *Српски етнографски зборник*, књ. 34, LXVII, Београд, 1954, 6-8.

³ Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд, 1978, 229-231. Стојан Новаковић, „Српске области X-XII века”, *Гласник СУД*, XLVIII, 1879, 75-76. Иларион Руварац, „О епископији дабарској и дабро-босанској”, *Годишњица НЧ*, Iа, 1877, 247-253. Сениша Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд, 1996, 16, 21, 28.

⁴ „Србију, пак, која се зове и Загорје, подјелио је на двије покрајине, од којих се једна од велике ријеке Дрине простире према западу до планине Рипа; њу назива и Босном, а друга обухвата простор од речене ријеке Дрине према истоку до “Lurria-e и Скадарског језера; њу назива Рашком”, *Лешјојис јоја Дукљанина*, 114. Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку*, 231. Стојан Новаковић, „Српске области X-XII века”, 75-76. Петар Мркоњић, „Средње Полимље и Потарје”, *Српски етнографски зборник*, I, Београд, 1902, 256, 258. Јованка Калић, „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године”, *Сава Немањић – Свети Сава*, Београд, 1979, 48-52.

⁵ Александар Лома, „Сутелица – топономастички трагови латинског хришћанства у унутрашњости преднемањићке Србије”, *Историјски гласник*, 1-2, 1987, 8-10. Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци, 1920, 44-45. Тибор Живковић, *Црквена организација у српским земљама*, Београд, 2004, 136-137.

после Милутинових заузимања јужних области 1284. г. (Дебра, Кичева и Пореча), ушла је састав Српске цркве⁶. У Светостефанској повељи може се констатовати помен два „дабарска епископа, који носе исто име – Јован“. На први поглед сматрало се да је реч о писарској грешци, међутим увидом у попис српских епископија од св. Саве до Никодимове повеље за манастир св. Стефана у Бањској, у списку епископија Дабарска епископија налазила се је увек испред моравичке, а између будимљанске и моравичке, док је друга Дабарска епископија била тек на десетом месту. У хрисовуљи за Хрусијски пирг (1301-1303/4) редослед је донекле измењен, иако ће у овим двама повељама редослед набрајања првих осам епископија бити исти као и у хрисовуљи св. Саве⁷. Констатација да се у Светостефанској повељи налази помен два дабарска “D|ar|” епископа истог имена, разјашњена је у корист српског Дабра, у којој се водило рачуна о разлици у рангу две истоимене епископије, где је предност дата епископији „српског Дабра” у односу на тек прикључену Дабарску (Дебарску) епископију 1317. године у Српску цркву⁸.

У средњем веку жупа Дабар (*iupania Debrecia*) обухватала је област горњег Лима између Пријепоља и Прибоја. То је планинско подручје између Србије и Босне, чију природну целину раздваја данашња државна граница. Са свих страна омеђана је планинским масивима Вучевице, Јаворја, обронака Звијезде, Таре и Златибора. Неколико жупних области са насељима и трговима као што су Прибој (Бања код Прибоја), Мажићи-Свети Георгије у Дабру), Поблаће и Добрун, представљали су у прошлости управно-административна седишта Дабра⁹. У ономастици топоним Дабар раширен је на јужнословенском простору. Основа речи води порекло од индоевропског корена *dheuǵ* – дубок, шупаљ, преко прасловенског *dǐbrǐ* које значи – долина, провалија,

⁶ Данили Други, *Животи краљева и архиепископа српских, Службе*, Београд, 1988, 116, 132-133. Омас`пnbz Н., Nuphdqj`r``puheohqj noh€, -, Qnth€, 1924, 192. Љуба Ковачевић, *Светиостефанска хрисовуља*, Споменик, IV, Београд, 1890, 10. Franz Miklosich, *Monumenta serbica*, Viennae, 1858, 60.

⁷ Pavel Josif Šafarik, *Okázky občanského písmenictví*, v Praze, 1870 (2), 54.

⁸ Термин „епископија српског Дабра”, каснијег је датума (1329г.), а који у тексту служи да нагласи територијално-црквену област поменутих катедре. Љуба Ковачевић, *Светиостефанска хрисовуља*, 10. Љуба Стојановић, *Сѣтари српски зайиси и најѣиси*, I, Београд, 1902, бр. 55, 25-26.

⁹ Петар Мркоњић, „Средње Полимје и Потарје”, 258. Драгиша Милосављевић, *Средњовековни град и манастир Добрун*, Београд-Прибој, 2006, 17.

ждрело¹⁰. Оваквих архаизама, старих српских и словенских речи које су се сачувале окамењене у топонимији, налазимо и у топониму *džar* | – удолина за Дабар, Дебрц, Идбар, али ако би се при тумачењу овог топонима ограничили на његова сазвучја у савременом језику, Дабар би се повезао са истозвучним именом животиња¹¹.

Историчари који су се бавили питањем броја првих српских епископија, као и старих епископских катедри које је наследила тек формирана Српска архиепископија, мишљења су да је Дабарска епископија, улазила у ред новооснованих првих епископских седишта. На основу кратког приказа изложићемо њихова запажања. Тако је Голубински је увршетава у прве Савине епископије, констатујући да се она налазила „у самој Србији, а не у Захумљу или Дукљи, а на граници са Босном”. Јасно разграничавајући област Дабарске епископије од оних у Захумљу и Дукљи, Голубински индиректно указује на одређену историјску зависност Захумља и Дукље у односу на поменуту српску епископију, међутим о овоме не даје никакво посебно објашњење¹². Руварац детаљно и уверљиво у два својим студијама образлаже убикацију Дебарске епископије, позивајући се на изворе који то и документују (Студенички типик, Пљевљански синодик, Повеља св. Саве као и панегирика из манастира Хопова и Раковице, као и јевенађеља из манастира Бешенова, демантујући теорију о погрешној интерпелацији и лоцирању Дабра, те на крају закључује: „да је основана од св. Саве дабарска епископија с црквом св. Николе била у Полимљу, а на име у манастиру Бањи”¹³. К. Јиречек заступа мишљење да је Дабарска епископија била од почетка у саставу Српске цркве, у манастиру св. Николе у Дабру на доњем Лиму, истичући да су ова епископска седишта уствари најважнија политичка места тадашње Српске државе. Остаје чињеница да је св. Сава спроводио организацију нове архиепископије истурањем пет епископија на гранични појас тадашње српске државе чији су разлози

¹⁰ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, I, JAZU, Zagreb, 1971, 370-371. Драгиша Милосављевић, *Средњовековни њрад и манастир Добрун*, 20.

¹¹ Александар Лома, „Топономастика као изазов”, *Књижевност и језик*, бр. 1-2, Београд, 2001, 15.

¹² *Ebcemhi Cnksahmqj h, Јр`rj ѓi nwerj z hqgnpѓh op`bnqk`bm{ u verj bei , L nqj b` 1871, 465.*

¹³ Иларион Руварац, „Нешто о Босни дабарској и дабро-босанској епископији и о српским манастирима”, *Годишњица НЧ, Нови Сад, 1877, Ia, 247-253. Id., „Прилози за српску повест”, Летопис МС, Нови Сад, 1887, 71-72.*

били вишенаменски¹⁴. М. Пурковић и Ђ. Слијепчевић, Р. Грујић, Д. Кашић и С. Ђирковић истог су мишљења као и предходни аутори, третирајући ову епископију као нову у односу на старе епископије које је св. Сава затекао¹⁵.

Међутим, за разлику од овог опште прихваћеног мишљења о питању првих епископија издвајају се пар црквених историчара В. Марковића, М. Јанковић и Д. Богдановића, који на индиректан начин указују на могућност пресветосавског порекла Дабарске епископије. Када говори о преднемањићком периоду и манастирима које је рашка држава имала до Стефана Немање, Марковић у преднемањићке манастире убраја и манастир св. Николе и св. Ђорђа у Дабру. Већина ових манастира како он каже, која је била у долини Лима (Стара Павлица на Ибру, Богородица Градачка као и св. Никола и св. Ђорђе у Дабру), припадали би старијем културном наслеђу, с обзиром на историјско-географска карактеристика ове области (утицај Приморја). Марковић ово поткрепљује позивајући се на Студенички типик (писан 1207-1215. г.) у којем се наређује да шест игумана из најугледнијих манастира у Србији присуствују бирању Студеничког игумана, где се овом приликом помињу и игумани св. Николе и св. Ђорђа у Дабру. За избор седишта Дабарске епископије, чији се положај налазио „на самој западној граници благоверија, према јеретичкој Босни”, а на војничком путу, који је из Босне водио у Србију, био би, према Марковићу, такође један од разлога да се је у манастиру св. Николе налазило епископско седиште¹⁶. Да корене Дабарске епископије тј. њених манастира св. Николе и св. Ђорђа у Дабру треба тражити пре светога Саве, указује и Д. Богдановић, који сматра да је монашка традиција постојала у српским земљама још у XI и XII веку, па чак и раније и закључује да

¹⁴ Константин Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку”, I, 246. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, I, Београд, 1991, 92.

¹⁵ Миодраг Ал. Пурковић, *Српски епископи и митрополији средњег века*, Скопље, 1938, 14, 26-28. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, I, 91. Радослав Грујић, *Православна Српска цркве*, Београд, 1920, 19. Id., „Епархијска властелинства у средњовековној Србији”, *Богословље*, 1932, VII, св.2, 98. Душан Кашић, „Свети Сава”, *Споменица о 750-годишњици аутокефалности*, Београд, 1969, 26. Сима Ђирковић, „Православна српска црква у средњовековној српској држави”, *Споменица о 750-годишњици аутокефалности*, Београд, 1969, 39.

¹⁶ Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, 40-45.

је „у тој традицији била она база на којој се после развија српска аутокефалија”¹⁷. М. Јанковић у својој исцрпној студији о епископским седиштима и митрополијама, третира Дабарску епископију у Савине нове епископије, с том разликом што наглашава да су се седишта нових епископија налазила при манастирима, економски обезбеђеним, који су вероватно уживали највећи углед на територији новоформираних епископија. У овом случају и катедра Дабарског епископа, према констатацији М. Јанковић, била је врло угледна што, према њеним речима, може да се види из Студеничког типика. С друге стране, набрајајући епископе на трону Дабарске епископије, на основу њиховог помена у Пљевљанском синодику, оставља отворено питање хронолошког одређења првих епископа номиниованих у Пљевљанском синодику, с обзиром да први датирани епископ који се у Синодика помиње као жив (1286-1292) је Исаија II¹⁸.

Манастир св. Николе у Дабру, назван Бања, према речима арапског географа Идризџа (1153) Бања (Bania) се налази на обали реке која се зове Lina, као утврђени град, док каснији путописац Бенедикт Курипешџић (прва половина XVI века) лоцира манастир код Прибоја. Наиме, Бања је била трг и караванска станица на Великом босанском друму, који је водио право на манастир св. Николе, који се налазио поред куле на бањском граду¹⁹.

¹⁷ Димитрије Богдановић, „Преображај Српске цркве”, *Историја Српској на­рода*, Београд, 1981, I, 326.

¹⁸ Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985, 32, 155-156. Разлог оснивања епископских катедре при манастирима може се тражити у малом броју градова тадашње Српске државе, што се не може односити на устаљену хришћанску праксу 17 правило IV Халк. Никодим Милаш, *Правила њавославне цркве љумачењима*, I, Београд-Шибеник, 2004, 369.

¹⁹ Стојан Новаковић, „Српске области X-XII века”, *Гласник СУД*, XLVIII, 1879, 75. Гавро Шкриванић, *Пушџеви у средњовековној Србији*, Београд, 1974, 125-126. Мирјана Шаkota, „Прилози познавању манастира Бање код Прибоја”, III, Саопштења, X, Београд, 1974, 23. У исцрпној студији Тибор Живковића, *Црквена орјанизација у српским земљама (рани средњи век)*, 169. Петар Косовић, Милан Миладиновић, „Трговачки центри и путеви по српским земљама у средњем веку и у турско доба”, *Годишњица Николе Чушића*, XXI, 1901, 57-60. У дубровачким документима спомињу се неколико српских манастира као станице трговачких каравана, који се налазе на Лиму. Тако се спомиње и S. Nicolaus de Limo или седиште епископа на доњем Лиму – „contrata S. Nicolai de Bagna partium Bossine” *Diversa* 1395; „Bagna ad ecclesiam S. Nicolai prope Lim”, *Diversa* 1401. Константин Јиречек, „Хришћански елементи топографској номенклатури балканских земаља”, *Зборник Констјантинина Јиречека*, I, 487.

Није познато када је основан манастир св. Николе у Дабру, назван Бања. М. Шаkota сматра да нема наговештаја да је св. Никола Дабарски задужбина Стефана Немање (1161-1196), нити некога од његове породице, већ да је овај манастир постојао још пре његове владавине, односно да је подигнут вероватно пре 1168. године. Цитирајући ауторе који су убрајали манастир св. Николе Дабарског у најстарије манастире у држави Немањића, она закључује да је манастир Бања за свој високи ранг могла да захвали или релативној великој старини у време подизања Студенице (1183) или пореклу ктитора блиског Немањином роду. Чињеница да се је седиште једне од првих епископија налазило у св. Николи Дабарском, указивало би не само на његов нарочито погодан географски положај који је манастир имао на граници према Босни, већ и на његовог значај и углед који је у то време уживао²⁰. Приликом одређивања епископских седишта архиепископ Сава и краљ Стефан Првовенчани радили су истовремено и на њиховој економског сигурности. За већину епископских цркава недостају подаци о њиховом властелинствима. На основу повеља издатих појединим великим манастирским властелинствима налазимо податке о појединим епископијама да су имале своје властеотске поседе који се наводе као села или земље дароване епархијских властелинстава или замењене другим црквеним властелинствима. Тако за Дабарско епархијско властелинство знамо да је краљ Милутин Грачаничком повељом одузео земљишне поседе који су припадали Лицљанској епископији у Хвосну, у Сухогрској земљи, приложивши их цркви св. Николе, епископији дабарској („Н А`ме ì qì unсп|ká j nh aáui r`j nfe(de) üohq`m b| à(r|)whmá l h uphqnbüká h bgeu| h d`u| q(be)rnl | Mhjn ká â(ohqj ì)ohh d|ap|qj nh”)²¹.

На основу археолошко-архитектонских истраживања нема конкретних доказа у погледу прве црквене грађевине тј. њене идентификације са првобитном црквеном грађевином, с обзиром да су код

²⁰ Марија Шаkota, *Ризница манасиџира Бање код Прибоја*, Београд, 2007, 10. Id., „Прилози познавању манастира Бање код Прибоја”, I-II, Саопштења, IX, 1970, 20. Александар Соловјев, „Сведочанства православних извора о богомилству на Балкану”, *Годишњак Историјског друштва БиХ*, 5, Сарајево, 1953, 75. Светозар Радојичић, „Фреске Константинов победе у цркви светог Николе дабарског”, *Гласник СНА*, XIX, 1938, Скопље, 79.

²¹ Миодраг Павловић, „Грачаничка повеља”, *Гласник СНА*, III, Скопље, 1928, 130. Радослав Грујућ, „Епархијска властелинства у средњеveковној Србији”, 141. Радомир Ивановић, „Земљишни поседи грачаничког властелинства”, ИЧ, XI (1960), Београд, 1961, 262.

садашње цркве посвећене св. Николи идентификоване три црквене грађевине, које су различито датиране. Ђ. Бошковић²² констатује да је садашња црква св. Николе надограђена на првобитну грађевину, о чему би сведочио начин зидања помоћу огромних тесаних блокова од сиге гј. да мала црква Успења са јужне стране св. Николе представља првобитну грађевину бањског манастира. Недавно откопани темељи цркве св. Илије, који се налазе на метар удаљености са северне стране св. Николе, могли би да оличавају старог светог Николу, или пак да се стари св. Никола налази на неком другом месту манастирског комплекса²³. Са сигурношћу се може установити да је приликом археолошких истраживања 1972. године, олтара, ђаконикона, протезиса и наоса садашња црква св. Николе, саграђена на старом вишеслојно гробљу, што сведочи о постојању и трајању насеља Бања, што је карактеристика старих цркава (Рас, Добрун,) које су такође подигнуте преко гробља²⁴. Узимајући у обзир сва досадашња истраживања на манастирском комплексу у Бањској, М. Шакота сматра да нема довољно аргумената који би потврдили првобитну цркву св. Николе Дабарског из времена Немање и св. Саве и где се они налазе²⁵.

Индицију за преднемањићско порекло манастира св. Николе у Дабру налазимо у Студеничком типичу писаном између (1205 и 1217. године), мада се година његове редакција може померити негде крајем XII и почетком XIII века, у којем се наводи да у бирању студеничког архимандрита учествује шест старешина српских манастира међу којима се помиње и игумани манастира св. Николе и св. Ђорђа у Дабру: „h dpi c`cn qber`cn Mhj nk zap{ h qbe`cn Cenpcd` i Daph”²⁶.

²² Ђурђе Бошковић, *Архитектура средњеј века*, Београд, 1957, 283. Према Ђ. Бошковићу садашња црква св. Николе једним делом потиче из XII, а другим већим делом, из треће деценије XIV века.

²³ Мирјана Шакота, „Прилози познавању манастира Бање код Прибоја”, III, 15. Id., *Ризница манастира Бање код Прибоја*, 11.

²⁴ Id., *Ризница манастира Бање код Прибоја*, 11. Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, 42. Јованка Калић, „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године”, 29-30. Марко Поповић, *Сџари Рас*, Београд, 1987, 47-52. Тибор Живковић, *Црквена организација у српским земљама*, 143. Драгиша Милосављевић, *Средњовековни град и манастир Добрун*, 102-103.

²⁵ Мирјана Шакота, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, 12.

²⁶ Владимир Ђоровић, *Сџиси св. Саве*, Београд-Ср. Карловци, 1928, 77. Миодраг М. Петровић, *Студенички џији и самостална Српска црква*, Београд, 1986, 14-36.

Други помен манастира св. Николе у Дабру као епископског седишта које је основао св. Сава, налазимо у Хрисовуљи о местима српских епископија у Крушедолском рукопису Синтагме Матије Властара из 1453. године која наводи права епископска седишта светога Савина овим редом: „l áqr` eoqj nonl | qra|qj { l | : .` . gerq{ h. .b. p`xj { h. c. ubnqr|mqj { h. .d. uk|l |qj { h. .e. rnokhwj { h. .0. aī dhl qj { h .g. d|a|p|qj { h .h. l nr`bhwqj { h”²⁷. Следећи помен Дабарске епископске катедре у српским средњовековним изворима налазимо у Пљевљанском Синодику православља, у којем се између осталих налази и помен дабарских епископа и то: помен на *мноіаја љейа* дабарском епископу Исаји II (1281-1291), и *вјечнаја ѿамјати* дабарским епископима: Јр|qronpī , Нà`mhj { ~, L e¹ ndh~, hj nká, Нà`mī , Qohphdnm, Нq`ŷh, Нà`mī , Нà`mī , Eohqj nonl | d|ap|qj { l : báwm` ŷ o`l er|²⁸.

Потреба да се међу првим епископским седиштима успостави и Дабарска епископија која се је налазила на самој граници према Босни, многи изводе из чињенице да је св. Сава на сабору у Жичи 1220. године, говорећи о православљу као истинитој вери и анатемишући јеретике те обнародовавши текст српског Синодика, дао основни разлог за оснивања епископског седишта у Дабру²⁹. Наиме, позивајући се на чињеницу да је каснија редакција Синодика, настала на подручју Дабарске епископије у манастиру св. Николе у Дабру, негде измеђи

²⁷ Pavel Josif Šafarik, *Okázky občanského písmenictví*, 54.

²⁸ Вк` dhl hp @. L n x hm, „Qepaqj` € ped`j vh€ Qhmdhj` b medek~ op`bnqk` bh€”, Вhg`mrhi qj hi Вpel emmhj , L nqj b` XVII, 1960, 302-304. Љуба Стојановић, „Требник” манастира св. Тројице код Пљевља”, Споменик СКА, LVI, 48, Сремски Карловци, 1922, 22-30. Владимир Мошин, „Гирилски рукописи манастира св. Тројице код Пљевља”, Историјски записи, 14, 1958, бр.73, 253. Димитрије Богдановић, *Инвенѿар ћирилских рукописа у Јуѿославији (XI-XVII века)*, Београд, 1982, бр. 274, Рукопис Пљевљанског синодика, датиран је између последње четвртине XIV и почетка XV века. Сматра се да је писан је у области дабарске епископије на основу личности које се помињу као живе архиепископа Јакова (1286-1292) и дабарског епископа Исаје II (1281-1291), коме се узвикују многолествија, а у области краља Драгутина (sqndhmi m`yel i) коме је ова област припала после Дежева. Данило Други, *Живойи крајева и архиепископа српских*, 62.

²⁹ Id., „Qepaqj` € ped`j vh€ Qhmdhj` b medek~ op`bnqk` bh€”, Вhg`mrhi qj hi Вpel emmhj , L nqj b` XVI, 1959, 350. „Због тога нећу да ћутим за вас, и ако ко од вас незнањем заблуди од истиниите вере не приличи ми да гледајући своје будем као најамник, а не прави пастир”. Теодосије, *Житија*, Београд, 1988, 209. Мирјана Шаkota, *Ризница манасѿира Бање код Придоја*, 11.

1284-1290, послужио је као пандан за теорију о потреби настанка Дабарске епископије, искључиво као одбрамбене границе против продирућих јеретика (бабуна, који се анатемишу у Пљевљанском синодику), без да се је водило рачуна о временском интервалу настанка српске редакције Пљевљанског Синодика и црквено-политичких прилика пре више од пола века³⁰. Потреба да се надоместе и тендециозно прикажу напред изложене чињенице су врло смеле. Нема сумње да је идеја водиља светом Сави била историјска реалност његовог времена. Није згорег напоменути да је свети Сава у *Законојравику* унео три важна списка о латинима као јеретичима, а за тумачење 45. Апостолског правила унео је текст: „Епископ, или презвитер, или ђакон, ако се само помоли са јеретичима, било у кући или у цркви – да се одлучи; а ако им дозволи да служи у цркви као презвитери, или да као свештена лица нешто друго од свештених радњи чине – такав да се извргне”³¹. Политичка независност Српске државе покренула је и питање формирања самосталне цркве, где се је водило рачуна и о територијалном распореду првих српских епархија са тадашњим обласним системом српске државе тј. да све области српске средњовековне државе, буду покривене мрежом епископија³².

У Пљевљанском синодику записано је девет српских дабарских епископа, о којима нема поузданих историјских података. Наиме, од конституисања првих српских епископија, па све до краја осамдесетих година XIII века, нема помена дабарских епископа у изворима. Помен епископа Николе на једном ћирилском запису Грчког четворојеванђељу бр. 131. из Чикага, из друге половине XIII века, са великом вероватноћом, а на основу извршених палеографских и историјских анализа, претпоставља да би поменуте личности (епископ Никола и протопоп Чехра) и локалитет у запису упућивали на дабарског епископа Николу I, који се у Пљевљанском синодику налази на четвртом месту³³. Конкретне историјске податке о епископима дабарске

³⁰ Михаило Динић, „Уз расправу „област краља Драгутина после Дежева”, ИЧ, 1951-1952, 249-250. Вк` dhl hp @. L n x hm, „Qepaqj` € ped` j v h€ Qhmndhj` b medek ~ op` bnqk` bh€”, 302, 319.

³¹ Миодраг Петровић, *Законојравило Свештога Саве на српскословенском и српском језику*, I, Манастир Жича, 2004, 136-137.

³² Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*

³³ Гордана Бабић, „Српски записи у грчком четворојеванђељу бр. 131 из Чикага (САД)”, ЗЛУ, 8, Београд, 1972, 361-371. Коментаришући овај ћирилски запис Г. Бабић, дала је могућност да личности поменуте у запису могу се односити и на

катедре имамо тек са Исајом II (1282-1291) који се у Пљевљанском требнику помиње као жив. На основу подробних спискова дабарских епископа, верује се да редакцију овог значајног историјског списка треба тражити управо у седишту дабарске епископије, манастиру Бањи³⁴. Наследио га је Јован IV (1301-1303/4), истоимени епископ који се у Светостефанској повељи помиње на седмом месту³⁵.

Међутим, оно што скреће пажњу приликом помена *ујокојених* дабарских епископа у Пљевљанском синодику, јесте помен првог дабарског епископа *Крисијойора*. У Синодику се још на два места, али у различитој писаној форми налази на помен имена Крстопор³⁶. Да се не ради о преписивачкој грешци указује и помен имена Христопор и Христофор – *Cristoforoj* (из кога произилазе предходна два облика), у старословенском се ово име јавља као *Uphqrn t npz-Ur|qrn t npz*. Интерференција гласа *x* : *κ* текла је у старословенском са *Ur|qrn-* у *Јр|qrn-* (што се управо догодило са именом *Кр|qrnop|*), или Кристифор-Христофор. У Босни су, уместо *Ur|qr|* (Христ) то име писали *Јр|qr|*, а из контекста се подразумевало када се односило на Христа, а када на крст. У изворима такође налазимо на сличан пример гласивне интерференције, где се грчка реч за хришћанина – *cristianoj*, у старословенском писала као *ј р|qrhεmz/ј р|rhεmrm|*. На терену средњовековне Босне и Хума, срећемо овај назив за фамозне свештенике „крстјане”, који нису ништа друго него православни верници који су том одредницом истицани. Свети Сава, још као светогорски монах моли се за све „крстјане”, док на фресци на којој је приказан епископ Данило савременик светога Саве (1219-1233) стоји „побожни хришћанин (крстјанин) Данило епископ”³⁷. Могло би се

дабарског епископа Николу I и цркву св. Николе у Бањи код Прибоја. Датирање записа у другу половину XIII века, поткрепљен је и поменом протопопа, где се о функција протопопа не зна довољно. Најстарији помен протопопа је тек из 1299. године.

³⁴ Вк`dhl hp @. L n x hm, „Цераqj`ε ped`j vhε Qhmdhj` b medek ~ op`bnqk`bhε”, 303. Михаило Динић, „Уз расправу „област краља Драгутина после Дежева”, 249-250. Миодраг Ал. Пурковић, *Српски епископи и митрополији средњеј века*, 27-28.

³⁵ Љуба Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, 10.

³⁶ Вк`dhl hp @. L n x hm, „Цераqj`ε ped`j vhε Qhmdhj` b medek ~ op`bnqk`bhε”, 304-305.

³⁷ Миодраг М. Петровић, *Кудугери – бојомили у византијским и српским изворима и „Црква босанска”*, Београд, 1998, 55-59. Id., *Христос и Хрисиј*, Београд, 2004,

напред наведеног закључити да је реч о арахизираној старословенској традицији на западном делу српских територија, у хумској варијанти и под већим непосредним утицајем народног језика³⁸.

Што се тиче, интерференције ϕ : \bar{i} која је позната на ширем подручју српског народног говора, своју потврду налази у Мирослављевом јеванђељу (XII) и Грашковићевом апостолу (XII). У њима налазимо на многе речи које су преузете нарочито из грчког језика и њиховог прилагођавања свом језичком систему и изговору. Лична имена пружају највише материјала за овај рад тј. директно су везана за примање хришћанства и црквеног богослужења. У Мирослављевом јеванђељу интерференција гласа ϕ са гласом \bar{i} јавља се у неколико писаних варијанти, с обзиром да прасловенски језик као и словенски језици, у свом гласовном систему није имао глас ϕ . Тако у тексту Мирослављевог јеванђеља налазимо на облик са иницијалним \bar{i} као нпр: $\text{ohkho} |$ што одговара грчком tou Filii, prou или пак $\text{farisaioi} - \text{O`phqah}$. С друге стране пошто је изгубљен осећај за правилност, налазимо и на случајеве обрнуте супституције: са ϕ уместо \bar{i} у трећем слогу, а са \bar{i} у првом: $\text{ohkh t} |$. Из напред изложеног аутор сматра да се не може тврдити која је варијанта изговарана у време настанка Мирослављевог јеванђеља (које је са територије Хума), али се може закључити да би форма са \bar{i} била народна црта³⁹.

Литература

- Бабић 1972: Г. Бабић, „Српски записи у грчком четворојеванђељу бр. 131 из Чикага (САД)”, ЗЛУ, 8, Београд.
- Богдановић 1982: Д. Богдановић, *Инвенџар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)*, Београд.
- Богдановић 1981: Д. Богдановић, „Почеци српске књижевности”, *Историја Српског народа*, I.

33-34. Петар Шеровић, „Црква „Риза Богородице” у Бијелој, у Боки Которској”, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине, 1929, 278. Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд, 1977, 115, 205. Стојан Новаковић, „Српски споменици XV до XVIII века”, Гласник СУД, Београд, 1875, 111. Ђуро Даничић, *Ријечник из књижевних сџарина*, I, Београд, 1863, 500. Id., *Riječnik hvatskog ili srpskog jezika*, V, Zagreb, 1869, 30.

³⁸ Радојица Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд, 1985, 5-9.

³⁹ Никола Родић, „Интерференција ϕ : \bar{i} и \bar{i} : ϕ ”, *Јужнословенски филолог*, XXX, св. 1-2, Београд, 1973, 559-563.

- Богдановић 1981: Д. Богдановић, "Преображај Српске цркве", *Историја Српској народа*, I, Београд.
- Бошковић 1957: Ђ. Бошковић, *Архивски материјали средњег века*, Београд.
- Голубински 1871: Е. Голубински, *Урбарни пописи из области Београдске епархије*, I, Београд, 1871.
- Грковић 1977: М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд.
- Грујић 1920: Р. Грујић, *Православна Српска црква*, Београд.
- Грујић 1932: „Епархијска властелинства у средњовековној Србији”, *Богословље*, VII, св.2, Београд.
- Даничић 1863: Ђ. Даничић, *Ријечник из књижевних старина*, I, Београд.
- Даничић 1869: Ђ. Даничић, *Ријечник хрватског или српског језика*, V, Загреб.
- Динић 1978: М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд.
- Динић 1952: М. Динић, „Уз расправу „област краља Драгутина после Дежева”.
- Други 1988: Д. Други, *Животи краљева и архиепископа српских*, *Службе*, Београд.
- Ивановић 1961: Р. Ивановић, „Земљишни поседи грачаничког властелинства”, *ИЧ*, XI (1960), Београд.
- Јиречек 1959: К. Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку”, *Зборник Констанијана Јиречека*, I, Београд.
- Јиречек 1959: К. Јиречек, „Хришћански елементи у топографској номенклатури балканских земаља”, *Зборник Констанијана Јиречека*, I, Београд.
- Јовићевић 1985: Р. Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд. Јанковић 1985: М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд.
- Калић 1979: Ј. Калић, „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године”, *Сава Немањић – Свети Сава*, Београд.
- Кашић 1969: Д. Кашић, „Свети Сава”, *Споменица о 750-годишњици аутокефалности*, Београд.
- Косовић, Миладиновић 1901: П. Косовић, М. Миладиновић, „Трговачки центри и путеви по српским земљама у средњем веку и у турско доба”, *Годишњица Николе Чушића*, XXI.
- Ковачевић 1890: Љ. Ковачевић, *Свети Стефанска хрисовула*, Споменик, IV, Београд.
- Лома 1987: А. Лома, „Сутелица – топономастички трагови латинског хришћанства у унутрашњости преднамањичке Србије”, *Историјски гласник*, 1-2.
- Лома 2001: А. Лома, „Топомастика као изазов”, *Књижевност и језик*, бр. 1-2, Београд.
- Марковић 1920: В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци.
- Мошин 1958: В. Мошин, „Ђиријски рукописи манастира св. Тројице код Пљевља”, *Историјски записи*, 14.
- Милосављевић 2006: Д. Милосављевић, *Средњовековни град и манастир Добрун*, Београд-Прибој.
- Милаш 2004: Н. Милаш, *Правила православне црквес тумачењима*, 1, Београд-Шибеник.

- Miklosich 1858: F. Miklosich, *Monumenta serbica*, Viennae.
- Мишић 1996: С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд.
- Лпхм 1959: В. А. Мошин, *Ораџ`ε ped`j v hε Qhmdhj` b medek`~ op`bnqk`bhε, Bhg`mrhi qj hi Bpel emmh, Lnqb` XVI.*
- Лпхм 1960, В. А. Мошин, *Ораџ`ε ped`j v hε Qhmdhj` b medek`~ op`bnqk`bhε, Bhg`mrhi qj hi Bpel emmj, Lnjb XVII.*
- Мркоњић 1902: П. Мркоњић, „Средње Полимље и Потарје”, Српски етнографски зборник, I, Београд.
- Новаковић 1875: С. Новаковић, „Српски споменици XV до XVIII века”, Гласник СУД, Београд.
- Новаковић 1880: С. Новаковић, „Српске области X-XII века”, Гласник СУД, XLVIII.
- Павловић 1928: М. Павловић, „Грачаничка повеља”, Гласник СНД, III, Скопље.
- Пурковић 1938: М. Ал. Пурковић, *Српски епископски и митрополијски средњега века*, Скопље.
- Петровић 1986: М. М. Петровић, *Студенички манастир и самостална Српска црква*, Београд.
- Петровић 1986: М. М. Петровић, „Црквенодржавна идеологија светог Саве у студеничком типичу”, *Осам векова Студенице*, Београд.
- Петровић 1998: М. М. Петровић, *Кудугери – бојомили у византијским и српским изворима и „Црква босанска”*, Београд.
- Петровић 2004: М. М. Петровић, *Хрисѿос и Хрисѿи*, Београд.
- Петровић 2004: М. Петровић, *Законојравило Свѿгога Саве на српскословенском и српском језику*, I, Манастир Жича.
- Поповић 1987: М. Поповић, *Сѿари Рас*, Београд.
- Порфирогенит 1959: К. Порфирогенит, *Сѿис о народима*, Византијски извори за историју народа Југославије, II, Београд.
- Радојичић 1938: С. Радојичић, „Фреске Константинов победе у цркви светог Николе Дабарског”, Гласник СНД, XIX, Скопље.
- Родић 1973: Н. Родић, „Интерференција ф : п и п : ф”, *Јужнословенски филолог*, XXX, св. 1-2, Београд.
- Руварац 1877: И. Руварац, „Нешто о Босни дабарској и дабро-босанској епископији и о српским манастирима”, *Годишњица НЧ*, Iа.
- Руварац 1887: И. Руварац, „Прилози за српску повест”, *Летопис МС*, Нови Сад.
- Омáс`pnbz 1924: Н. Омáс`pnbz, *Nuphdqj`r` `puheohqj nohε, -, Ont hε.*
- Skok 1971: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, I, JAZU, Zagreb.
- Слијепчевић 1991: Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, I, Београд.
- Соловјев 1953: А. Соловјев, „Сведочанства православниј извора о богомилству на Балкану”, *Годишњак Историјског друштва БиХ*, 5, Сарајево.
- Сѿоменица о 750-годишњици ауѿокефалности*, Београд, 1969.
- Споменик СКА, LVI, 48, Сремски Карловци.
- Стојановић 1902: Љ. Стојановић, *Сѿари српски записи и најѿисци*, I, Београд.
- Стојановић 1902: Љ. Стојановић, „Требник” манастира св. Тројице код Пљевља”,
- Шакота 1970: М. Шакота, „Прилози познавању манастира Бање код Прибоја”, I-II, Саопштења, IX.

- Шакота 1974: М. Шакота, „Прилози познавању манастира Бање код Прибоја”, Ш, Саопштења, X, Београд.
- Šafarik 1870: P. J. Šafarik, *Okázky občanského písmenictví, v Praze*.
- Шеровић 1929: П. Шеровић, „Црква „Риза Богородице” у Бијелој, у Боки Которској”, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине.
- Шобајић 1954: П. Шобајић, „Дабарско поље у Херцеговини”, Српски етнографски зборник, књ. 34, LXVII, Београд.
- Ђирковић 1924: С. Ђирковић, „Православна српска црква у средњовековној српској држави”
- Ђоровић 1928: В. Ђоровић, *Сјиси св. Саве*, Београд-Ср. Карловци.

Dragana JANJIĆ

WRITINGS ON THE DABAR'S DIOCESE

Summary

The Dabar's diocese department mostly links its existence as an important monastery seat to the period of the Sava's church's organization, and later on diocese. If it is about the monastery which was respected by the first Nemanjić's, its commemoration in Studenički tipic gives the evidence. In the choice of Studenički archimandrite the priors of the following monasteries took part in: Saint George in Ras, Saint Virgin Gradačka, Saint Nicola in Toplica, Saint Nicola in Kazanovići (Končul), Saint Nicola in Debar, and Saint George in Dabar. Later on it will have resulted in the choice of the Serbian priors. Thus, a precondition was created the mentioned monastery seats turned into Diocese departments of the first dioceses of the autocephaly Serbian church.

Key words: diocese, Synodic, architecture, Dabar, tradition, interference.